

УДК 631.8.002.8

В.І. Філон, І.С. Томан

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННИЦЬКИХ
СТОКІВ ЯК УДОБРЮВАЛЬНИХ ПОЛИВІВ
СІЛЬСЬКОГОСПО-ДАРСЬКИХ КУЛЬТУР**

Наведено врожайність сільськогосподарських культур у виробничих умовах ВСАТ «Агрокомбінат Слобожанський» Чугуївського району Харківської області за період 1982–2007 рр. Показано, що тривале використання нерозведених водою стоків тваринницького комплексу не призводить до падіння ефективної родючості чорноземів типових.

Ключові слова: ґрунти, тваринницькі стоки, урожайність культур.

Відгодівля тварин на промисловій основі неминуче веде до накопичення великої кількості стоків на обмеженій території, що створює проблеми їх утилізації. У більшості випадків стоки концентруються в необладнаних належним чином ставках-накопичувачах, а в разі переповнення їх вони збираються у природних пониженнях рельєфу, що призводить до забруднення прилеглих територій, потрапляння до атмосфери значної кількості метану, аміаку і вуглекислого газу. Не є винятком із наведеного і ВСАТ "Слобожанський", що розташований на Харківщині. Відомий раніше як "Граківський свинокомплекс" він був побудований ще на початку 80-х років і розрахований на відгодівлю 108 тис. свиней. За рік на такому комплексі напрацьовується близько 1 млн м³ стоків. Згодом було побудовано понад 60 таких свинокомплексів, більшість із яких працюють і сьогодні, незважаючи на відомі екологічні, епідеміологічні, зоотехнічні та інші проблеми [1, 2]. Звичайно, що науковцями було запропоновано ряд технологій з утилізації стоків [3], проте найбільш простим та економічно привабливим виявилось використання останніх як добрив сільськогосподарських культур. Обґрунтуванням такої технології є перш за все їх хімічний склад: Ca⁺⁺ – 124 мг/л; NH₄⁺ – 265 мг/л; K⁺ – 125 мг/л. Дійсно, такі стоки містять значну кількість амонійного азоту, органічні сполуки, макро- та мікроелементи, але на жаль, є середньо небезпечними із точки зору осолонцювання ґрунтів. Протягом багатьох років каф. землеробства ХНАУ проводила дослідження із впливу біологічно очищених стоків свинокомплексу на фізичні і фізико-хімічні показники чорноземів типових важкосуглинкових, а також на врожайність вирощуваних культур. Зокрема протягом дев'яти років стоки вносили як добрива поливи в сівозміні; багаторічні трави першого-третього року використання; пшениця озима; буряки цукрові; ячмінь; кукурудза на зерно; пшениця озима; ячмінь. Норму і строк поливу встановлювали за вологістю ґрунту. Поливна норма за роками становила 400-500, зрошувальна 1000-1200 м³/га. Було встановлено, що тривале застосування нерозведених водою стоків в умовах чорноземів типових призводить до ущільнення ґрунту, зниження його водопроникності, погіршення якісного складу обмінно-поглинених катіонів, підвищення рухомості органічної речовини [4-6]. До аналогічних висновків дійшли інші вчені [7]. Проте у спеціальній літературі є повідомлення і

протилежного характеру [2, 8, 9]. Оскільки реальної загрози швидкого осолонцювання ґрунтів під впливом стоків ВСАТ Слобожанський (за умов вирощування в сівозміні люцерни) не виявлено, практику удобрювальних поливів сільськогосподарських культур продовжують і сьогодні. До чого призводять такі поливи? Відповідь на це запитання може дати аналіз урожайності сільськогосподарських культур на вісімдесяті і двохтисячні роки. У таблиці представлено врожайність культур на ґрунтах, що зазнали дію стоків. Так, на 1982 р. урожайність озимої пшениці на полях без удобрювальних поливів стоками становила 38,4 ц/га, на полях з використанням стоків – 47,9 ц/га. У першу половину 90-х років обсяг використання мінеральних добрив у господарствах Харківської області знизилася майже в сім разів. Створений у попередні роки «високий» агрохімічний фон сприяв підтриманню досягнутих рівнів урожайності сільськогосподарських культур. Проте врожайність культур у сусідніх господарствах і взагалі по Чугуївському району знизилася. Проведення удобрювальних поливів стоками у ВСАТ «Агрокомбінат Слобожанський» дозволило не тільки уникнути падіння ефективної родючості ґрунтів, але й отримувати протягом усіх років досить пристойні врожаї практично всіх вирощуваних культур. Так, урожайність озимої пшениці 2000 р. становила 50,1 ц/га, у 2001 – 55,1 ц/га, у 2005 – 56,9 ц/га.

Урожайність культур у ВСАТ «Агрокомбінат Слобожанський»

Культура	1982	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2007
Оз. пшениця	<u>38,4*</u> 47,9	50,1	55,1	64,1	31,8	39,1	<u>44,7</u> 56,9	<u>43,0</u> 49,6
Ячмінь	27,4	38,3	40,8	46,9	42,5	33,9	–	–
Кукурудза	–	64,3	45,0	32,4	64,1	35,6	57,9	–
Цукрові буряки	–	443	348	471	348	384	–	–
Соняшник	–	–	–	25,6	21,1	16,8	<u>15,0</u> 11,6	–
Кормові буряки	–	386	243	174	391	224	– 634	–
Однорічні трави	–	–	–	–	–	–	<u>245</u> 157	–

* – у чисельнику врожайність культур на полях без удобрювальних поливів стоками; у знаменнику – урожайність культур на полях з використанням стоків

Якщо середня врожайність ячменю по району становила близько 27 ц/га, то в «Агрокомбінаті Слобожанський» за період 2000, 2001, 2002, 2003, 2004 років вона дорівнювала відповідно 38,3; 40,8; 46,9; 42,5; 33,9 ц/га.

Слід зазначити, що високі врожаї у господарстві отримано і по інших культурах. Дані таблиці свідчать, що врожайність кукурудзи на зерно 2000 р. становила 64,3 ц /га, у 2003 р. – 64,1 ц/га, у 2005 р. – 57,9 ц/га. Знову-таки, цей рівень є значно вищим, ніж по району. Цукрові буряки вирощувалися в господарстві як на фоні удобрювальних поливів, так і без них. У 80-ті роки на варіанті з внесенням стоків (дослід кафедри землеробства) було отримано 535 ц/га цукрових буряків. Правда одночасно з поливами як основного добрива вносили N₁₂₀P₁₂₀K₁₂₀. У 2000–2004 рр. урожайність цукрових буряків становила 471 – 384 ц /га, що є також непоганим показником. На підставі наведеного можна

дійти висновку, що тривале використання нерозведених водою стоків «Агрокомбінату Слобожанський» не призводить до падіння ефективної родючості чорноземів типових.

Бібліографічний список: 1. Воробьева Р.П. Экологически безопасные методы использования отходов. / [Р.П. Воробьева, В.Т. Додолина, Г.Е. Мерзлая и др.]. – Барнаул: Алт. ун-т, 2000. – 554 с. 2. Воробьева Р.П. Эффективность применения отходов в условиях агроценозов юга Западной Сибири / Р.П. Воробьева, А.С. Давыдов. – Барнаул: Алт. ун-т, 2002. – 330 с. 3. Скрыльник Е.В. Эффективность применения продуктов биологической переработки свиного навоза в Левобережной Лесостепи УССР: автореф. на соиск. уч. степени канд. с.-г. наук. спец.: 06.01.04 «Агрохимия» / Е.В. Скрыльник. – Минск, 1985. – 23 с. 4. Филон В.И. Практика удобрительных поливов свиноводческими стоками на черноземах типичных мощных Харьковской области / В.И. Филон, И.С. Тoman // Сб. науч. тр. ХГАУ им. В.В. Докучаева. – Х., 1994. – С. 116-123. 5. Филон В.И. Последствие удобрительных поливов свиноводческими стоками на черноземах типичных мощных Харьковской области / В.И. Филон, И.С. Тoman, Е. Крохмалюк // Мат-лы науч. конф. ХГАУ. – 1996. – 36 с. 6. Филон В.И. Агрофізичний стан чорноземів типових за умов використання тваринницьких стоків / В.І. Філон, І.С. Тoman // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 11. – С. 53-56. 7. Медведев В.В. Зміна агрофізичних властивостей ґрунтів при поливі освітленим рідким гноем свинарських ферм / В.В. Медведев, Е.А. Коваленко // Агрохімія і ґрунтознавство. – 1997. – Вип. 34. – С. 65-72. 8. Воробьева Р.П. Урожайность и качество пшеницы при внесении свиносток / Р.П. Воробьева, А.С. Давыдов // Проблемы природопользования на юге Западной Сибири. – Барнаул: АГАУ, 2000. – С. 96-100. 9. Давыдов А.С. Продуктивность культур севооборота и качество растениеводческой продукции в зависимости от норм внесения свиносток / А.С. Давыдов, Р.П. Воробьева // Агроэкологические исследования по использованию сточных вод, их осадков и животноводческих стоков для орошения и удобрения сельхозугодий. – Барнаул, 1997. – С. 207-211.

В.И. Филон, И.С. Тoman

**ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЖИВОТНОВОДЧЕСКИХ СТОКОВ В
КАЧЕСТВЕ УДОБРИТЕЛЬНЫХ ПОЛИВОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ
КУЛЬТУР**

Наведена урожайність сільськогосподарських культур в виробничих умовах «Агрокомбіната Слобожанський» Чугуєвського району Харківської області за період 1982–2007 рр. Показано, що довготривале використання неразбавлених водою стоків животноводчого комплексу не призводить до падіння ефективного плодороддя чорноземів типових.

Ключевые слова: *почвы, животноводческие стоки, урожайность культур.*

V.I. Filon, I.S. Toman

**EFFICIENCY OF THE USE OF STOCK-RAISING FLOWS AS FERTILITY
WATERING OF AGRICULTURAL CULTURES**

The productivity of agricultural cultures is pointed in the productive terms of "Agrocombine of Slobogans`ky" of the Chygyivs`ky district of the Kharkiv area for period of 1982-2007. It is shown, whatever over the protracted use of the waterdiluted flows of stock-raising complex brings to falling of effective fertility of chornozem typical.

Keywords: *soils, stock-raising flows, productivity of cultures.*